

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Με τον όρο **Διαφωτισμός** εννοούμε την πνευματική κίνηση που εκδηλώθηκε στην Ευρώπη το 17ο και 18ο αιώνα και πυροδότησε τις εξελίξεις στην τέχνη, τη φιλοσοφία και την πολιτική σκέψη. Οι διαφωτιστές πίστευαν στη δύναμη του «ορθού λόγου» και έθεταν ως κύριους στόχους τη λύτρωση του ανθρώπινου πνεύματος από τις προλήψεις, τις δεισιδαιμονίες, την αυθεντία του κράτους και της εκκλησίας και την επικράτηση της πνευματικής ελευθερίας, της ανεξιθρησκίας και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Στην Ευρώπη ο διαφωτισμός εκπροσωπείται στην Αγγλία από τον Τζον Λοκ (John Locke, 1632-1704) και το Νεύτωνα (Newton, 1642-1727) και στη Γαλλία από το Βολταίρο (Voltaire, 1649-1778), το Μοντεσκιέ (Montesquieu, 1689-1755) και το Ρουσό (Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778). Πολιτικά αποτελέσματα της πνευματικής αυτής κίνησης ήταν η Αμερικανική Ανεξαρτησία (1776) και η Γαλλική Επανάσταση (1789).

Ο **Νεοελληνικός Διαφωτισμός** είναι ιδεολογικό, φιλολογικό, γλωσσικό και φιλοσοφικό ρεύμα που επιχείρησε να μεταφέρει τις ιδέες και τις αξίες του ευρωπαϊκού διαφωτισμού στον χώρο του υπόδουλου γένους. Οι ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού φτάνουν στην Ελλάδα χάρη στους Έλληνες που σπούδαζαν στην Ευρώπη αλλά και χάρη στους Έλληνες εμπόρους που με τις συνεχείς τους μετακινήσεις μετέφεραν τη μόρφωση και τα πνευματικά τους ενδιαφέροντα. Τα όρια του Νεοελληνικού Διαφωτισμού τοποθετούνται ανάμεσα στο 1669 και το 1821. Οι ιστορικοί διακρίνουν συνήθως δύο περιόδους: η πρώτη είναι η περίοδος της προετοιμασίας (1669-1774) και η δεύτερη η περίοδος της ακμής (1774-1821). Τότε παρατηρείται ένα συνεχές ενδιαφέρον για την έκδοση αρχαίων συγγραφέων και για μεταφράσεις ευρωπαϊκών έργων της εποχής. Παράλληλα ιδρύονται σχολεία, ενώ σημαντικός είναι ο ρόλος των ελληνόφωνων εφημερίδων και περιοδικών, που εκδίδονται στις παροικίες, ειδικά τα τελευταία χρόνια πριν την επανάσταση. Οι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού υπήρξαν λόγιοι, κληρικοί ή έμποροι και στράφηκαν κυρίως προς τη γαλλική παιδεία. Γι' αυτό και ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός επηρεάστηκε από τις ιδέες του Βολταίρου, του Ντιντερό και των Εγκυκλοπαιδιστών καθώς και των Ιδεολόγων της Γαλλικής Επανάστασης.

Η περίοδος του νεοελληνικού διαφωτισμού διακρίνεται για την ενεργοποίηση της ελληνικής κοινωνίας, διανοουμένων, εμπόρων, κληρικών, κ.ά., προς την κατεύθυνση της καλλιέργειας της παιδείας, πιθανώς εξαιτίας της ουσιαστικής βελτίωσης των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών των υπόδουλων Ελλήνων. Οι Έλληνες ομογενείς των οργανωμένων παροικιών της Ευρώπης έγιναν η αιχμή του δόρατος στη διαφωτιστική προσπάθεια, χρηματοδοτώντας σχολεία και εκδόσεις βιβλίων, χορηγώντας ικανά χρηματικά ποσά για σπουδές στο εξωτερικό και γενόμενοι φορείς εκπαιδευτικής ανανέωσης. Στην Ελλάδα οι έμποροι και οι καπεταναίοι φέρνουν την πεποίθηση ότι η παιδεία μπορεί να γίνει φορέας καλύτερης και ελεύθερης ζωής, ενώ παράλληλα αναζητούν νέους διδάσκαλους για την εκπαίδευση των παιδιών τους.

Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κατάκτησης, εξαιτίας της ύφεσης που παρουσίασε η παιδεία και η εκπαίδευση, ο διανοητικός βίος περιορίστηκε στην αποδοχή της επίσημης θρησκευτικής ιδεολογίας, που εξέφραζε μεταξύ των άλλων τη μοιρολατρική στάση απέναντι στον κατακτητή και συντηρούσε ακόμη και στα κατώτερα στρώματα του λαού την καχυποψία και την εχθρότητα προς τη Δύση και σε κάθε τι δυτικότερο, όπως επίσης και έναντι σε κάθε τι «ελληνικό». Το βάρος του εκσυγχρονισμού της εκπαίδευσης και του διανοητικού βίου ανέλαβαν οι έλληνες λόγιοι της περιόδου μέσω της στροφής προς την κλασική αρχαιότητα αλλά και της επαφής με τον στοχασμό, τις ανακαλύψεις και τα επιστημονικά επιτεύγματα της δυτικής Ευρώπης.

Ωστόσο, οι αλλαγές αυτές δεν έγιναν εύκολα, ούτε διέθεταν γενικό χαρακτήρα. Οι παραδοσιακές πρακτικές και προσανατολισμοί της εκπαίδευσης έδειξαν εξαιρετικές αντοχές στις προσπάθειες αντικατάστασής τους και ασφαλώς η αντίδραση των φορέων τους ήταν έντονη. Η αντίδραση αυτή οφειλόταν κυρίως στην άγνοια και την αμάθεια των φορέων της παραδοσιακής ιδεολογίας και ενισχυόταν από τη μακράωνη καχυποψία της Ανατολικής Εκκλησίας προς τη Δύση.

Η Εκκλησία συσπείρωνε κάτω από την σκέπη της όλους τους ορθόδοξους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και αποτελούσε τον επίσημο συλλογικό φορέα τους απέναντι στην οθωμανική εξουσία. Στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα όταν σταδιακά στην Ελλάδα τα κοινωνικά, οικονομικά και εκπαι-

δευτικά δεδομένα άρχισαν αλλάζουν ποιοτικά και ποσοτικά και διοχετεύθηκαν στον χώρο τα κηρύγματα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης, η επίσημη Εκκλησία στην εισαγωγή των νέων αυτών ιδεών, είτε από συντηρητισμό, είτε από ανασφάλεια, είτε από φόβο, στάθηκε επιφυλακτική ή ακόμη και αρνητική, καθώς πίστευε πως η υιοθέτηση φιλελεύθερων και ριζοσπαστικών ιδεών έθετε σε κίνδυνο την ύπαρξή της.

Ανάμεσα στις πολλές σημαντικές προσωπικότητες του Νεοελληνικού διαφωτισμού διακρίνονται οι: Ευγένιος Βούλγαρης, Ιώσηπος Μοισιόδακας, Δανιήλ Φιλιππίδης, Γρηγόριος Κωνσταντάς, Δημήτρης Καταρτζής-Φωτιάδης, Αδαμάντιος Κοραΐς, Ρήγας Φεραίος και πολλοί άλλοι. Πέρα από την αναφορά στους πρωταγωνιστές του νεοελληνικού διαφωτισμού πρέπει να αναφερθούμε και σε μερικά κείμενα της εποχής. Η *Ελληνική Νομαρχία*, ο *Ανώνυμος του 1789* και ο *Ρωσαγγλογάλλος*. Αυτά τα κείμενα έχουν πολιτικό περιεχόμενο, ασκούν κριτική στους φορείς συντηρητικών ιδεών και σε όσους αδιαφορούν για την ελευθερία του γένους και αναφέρονται στη θεωρία και τη σκέψη που πρέπει να έχουν οι Έλληνες για να οργανώσουν τον ένοπλο αγώνα τους. Εκφραστές των ιδεών του Διαφωτισμού ήταν και διάφορα περιοδικά της εποχής, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζει ο *Ερμής ο Λόγιος* και η Φιλολογική Εταιρεία Βουκουρεστίου με την υποστήριξη της οποίας εκδόθηκε.

Λίγα χρόνια αργότερα, το έργο της προετοιμασίας των υπόδουλων ανέλαβε η Φιλική Εταιρεία, που κατόρθωσε να οργανώσει τους Έλληνες προς τον στόχο της εθνικής απελευθέρωσης.

Ρήγας Φεραίος 1757-1798

Ο **Ρήγας Βελεστινλής** (ή **Φεραίος**) γεννήθηκε στο Βελεστίνο της Θεσσαλίας 1757 και υπήρξε πρόδρομος και πρωτομάρτυρας της ελευθερίας. Έμαθε τα πρώτα του γράμματα στη Ζαγορά του Πηλίου και αργότερα πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου μπήκε στους φαναριώτικους κύκλους, και στο Βουκουρέστι όπου έμαθε ξένες γλώσσες και συμπλήρωσε γενικά την κατάρτιση του. Το 1790 και το 1796 πήγε στη Βιέννη, όπου ήρθε σε επαφή με τους φιλελευθέρους κύκλους της ελληνικής παροικίας και εξέδωσε τα βιβλία του. Το Δεκέμβριο του 1797 έφυγε από τη Βιέννη για την Ελλάδα, όπου σκόπευε να πρωτοστατήσει σε υποκίνηση επανάστασης κατά των Τούρκων. Όμως, με την άφιξη του στο Τριέστι (στην Τεργέστη) τον συνέλαβαν οι αυστριακές αρχές υστέρτα από προδοσία και τον παρέδωσαν μαζί με φίλους του στους Τούρκους, οι οποίοι, αφού τους φυλάκισαν όλους χωρίς να τους δικάσουν, τους εκτέλεσαν με στραγγαλισμό τον Ιούνιο του 1798. Ο Ρήγας, πρόδρομος και πρωτεργάτης του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, πίστευε ότι η μόρφωση είναι εκείνη που δίνει στον άνθρωπο τις ικανότητες για να κερδίσει την ελευθερία του. Εμπνευσμένος από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, οραματίστηκε όχι μόνο την απελευθέρωση των Ελλήνων, αλλά τη συνένωση όλων των λαών της Βαλκανικής για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού και την ίδρυση ενός ομοσπονδιακού κράτους, που θα ήταν οργανωμένο σύμφωνα με τους θεσμούς της Γαλλικής Δημοκρατίας. Το επαναστατικό κήρυγμα και ο *Θούριός* του, που είχαν μεγάλη διάδοση και απήγηση ανάμεσα στους Έλληνες, καθώς και ο μαρτυρικός του θάνατος, που τον ύψωσε σε ηρωικό σύμβολο θυσίας για τα εθνικά και πανανθρώπινα ιδεώδη, αποτέλεσαν το σάλπισμα και το σπόρο για την Ελληνική Επανάσταση.

Έργα. *Σχολείον των ντελικάτων εραστών* (1790) — *Φυσικής απάνθισμα* (μεταφράσεις) — *Μεγάλη Χάρτα* κ.ά. Το πιο σημαντικό από τα έργα του Ρήγα είναι η *Νέα Πολιτική Διοίκησης των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογοδανίας* (Βιέννη 1897), που περιλαμβάνει: α) μια επαναστατική *Προκήρυξη*, β) τα *Δίκαια του ανθρώπου* (= διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με 35 άρθρα), γ) το *Σύνταγμα* (με 124 άρθρα) και δ) το γνωστό *Θούριο* (εκείνο που δίνει αξία στο *Θούριο* και στα άλλα ποιήματα του Ρήγα είναι η φλογερή επαναστατική τους πνοή και όχι το λογοτεχνικό τους επίπεδο).